

GEBED IN DE PASTORALE COUNSELING

Door Jef De Vriese

GEBED ALS ONTMOETING MET GOD

Gebed is ontmoeting met de levende God die als Vader natuurlijkerwijze betrokken is bij de nood van Zijn kinderen. Pastorale counseling functioneert in een relationeel kader: relatie met jezelf, de ander, het gezin, de groep, etc., maar ook de relatie met God. God is betrokken bij de confident en de confident is betrokken bij God. Gebed drukt die betrokkenheid uit in een persoonlijke ontmoeting.

Het gaat in pastorale counseling niet om gebed als innerlijke meditatie, als interne focus op het eigen psychische functioneren en welbevinden, noch om gebed als louter relaxatietechniek om tot innerlijke rust te komen. De gebedsfocus is extern: Gods geopenbaard karakter en de waarheden van Zijn Woord die de gebedsinhoud besturen. Gebed staat in pastorale counseling niet in functie van psychische ontlasting, maar van ontmoeting met God.

GEBED ALS VERHELDERING VAN HET GEESTELIJK PERSPECTIEF

Pastorale counseling erkent dat de hemel open is. Het zicht van de bidder op de werkelijkheid is niet beperkt tot de met het fysieke oog zichtbare werkelijkheid, maar ziet met verlichte ogen van het hart de geestelijke realiteit. Gebed in pastorale counseling erkent dat het psychische met het geestelijke is doordrenkt en omgekeerd. Gebed erkent dat we leven onder een open hemel en dat ook in counseling de tegenwoordigheid van God als werkelijkheid wordt onderstreept. Pastorale counseling bevordert het bewustzijn van leven in de wereld, verankert met leven in de hemel. Het plaatst psychische problemen in een geloofsperspectief. Pastorale counseling kan de werkelijkheid niet vernauwen tot louter materie of psyche. Zij gaat er van uit dat het betrekken van de persoonlijke omgang met God in de counseling een bredere en dichter bij de volledige werkelijkheid aansluitende invalshoek biedt om naar zichzelf en de wereld te kijken. Gebed verbreedt en verandert de horizon.

Het gaat hier niet om gebed als vlucht uit de werkelijkheid en het ontlopen van de eigen verantwoordelijkheid. Dat zou het psychische reduceren tot het geestelijke en passiviteit van de confident in de hand werken. Gebed als afhankelijkheidsverklaring is tegelijkertijd ook een motor voor actieve inzet. Het erkent de balans tussen God, "die het willen en het werken in u werkt" en "bewerkt uw behoudenis met vreze en beven" (Fil. 2:12-13).

GEBED ALS AANPAK VAN HARTSGESTELDHEID

Pastorale counseling werkt via de sporen van "wordt hervormd door de vernieuwing van uw denken" (Rom. 12:2) en "indien gij dit weet, zalig zijt gij indien gij het doet"(). Toch overstijgt de counseling het streven naar loutere gedrags- en cognitieve veranderingen.

Origineel verschenen in Tijdschrift voor Theologie en Pastorale Counseling
14de jaargang, 3de kwartaal 2004, nr 63, p 15-18
© Centrum voor Pastorale Counseling v.z.w.

U kunt dit artikel voor persoonlijk gebruik downloaden en printen in de layout waarin het zich bevindt. Kopiëren voor gebruik in eigen gemeente, bijbelstudiegroep, etc., is toegestaan. Kopieën mogen niet verkocht worden voor een bedrag dat hoger is dan de werkelijke kopiekosten. Het is niet toegestaan in de tekst wijzigingen aan te brengen of delen van de tekst afzonderlijk te publiceren. Voor overname van de tekst via een tijdschrift, nieuwsbrief, reader, cursus, website, digitale drager of enige andere publicatie is toestemming vereist. Mail: info@devriese.eu. Website: www.devriese.eu

De vernieuwing van het denken wordt beschouwd als het geestelijk vermogen het leven en de omstandigheden vanuit Gods perspectief in te schatten, als verandering van een hartsgesteldheid van waaruit cognitieve en gedragsmatige verandering wordt gestuurd. De gebeden van Paulus voor anderen op een rij te zetten stemt tot nadenken. Hij bidt voor de "vernieuwing van het denken" (Rom. 12:1-2) of het "verjongd worden in de geest van uw denken" (Ef. 4:23), de Geest van openbaring en van wijsheid om Hem echt te kennen: verlichte ogen van het hart, zodat gij weet, ... (Ef. 1:17-18); in staat zijt te vatten, ..., en te kennen de liefde van Christus, ..., ons aan de waarheid houdende, ... (Ef. 3:14-21); helder inzicht, ..., om te onderscheiden, waarop het aankomt (Fil. 1:9-10); met de rechte kennis van zijn wil vervuld, ..., in alle wijsheid en geestelijk inzicht, ... (Kol. 1:9-12).

Het gaat dus over meer dan cognitief inzicht. Het gaat over een "openbaringsdenken". De gelovige wordt door de Geest van God in staat gesteld de geopenbaarde geschreven waarheid van het Woord te vatten. Hoewel Paulus vele praktische pastorale adviezen geeft (bv. hoe niet bezorgd te zijn, etc.), richt zijn gebed zich niet op het uiterlijke gedrag, het verdwijnen van ongewenste emoties, gedachten of gedrag, maar op de hartsgesteldheid en het hartsinzicht (of het gebrek daaraan), dat aan de grondslag ligt van deze dingen. Veel meer dan de meubels op het terras te verplaatsen wil pastorale counseling het huis binnengaan om een geestelijke hartsverandering tot stand te brengen.

GEBED ALS SCHULDBELIJDENIS

Pastorale counseling toetst menselijk disfunctioneren aan de vrucht van de Geest (karakter volgens Gal. 5:22), die zich uitwerkt in het onderhouden van Gods gebod (gedrag). Indien psychisch en relationeel disfunctioneren afwezigheid is van de vrucht van de Geest, dan moet gezond functioneren bevorderd worden door een groeiproces van leren leven door de Geest. In dat groeiproces schieten we allen tekort. Persoonlijke daadwerkelijke schuld en onvermogen als gevolg van de vruchteloosheid van de schepping (Rom. 8:20-24), leiden in volwassen gebed onvermijdelijk naar schuldbelijdenis, berouw en besef van verbondenheid met een verbroken schepping. Het gaat hier niet alleen over de gebrokenheid waaraan men deel heeft door toedoen van anderen maar het gaat ook over het feit van in deze gebroken wereld te leven, de mens als slachtoffer.

Gebed is uitdrukking van schuld, van waaruit een weg van hoop ontstaat naar vergeving en bevrijding, die in het gebed wordt ontvangen. Schuldgebed openbaart zonde en onderdrukt de waarheid over het eigen falen niet. In de belijdenisontmoeting met God gaat Gods genade levensveranderend tewerk. Schuld en schaamte veranderen in aanvaard worden door God en aanvaardbaar worden voor elkaar en voor zichzelf. Vergeving produceert zodoende innerlijke en relationele vrede als bijproduct.

Pastorale counseling is wars van schuldinductie en emotionele zelfmarteling die blijft steken in uitdrukking van psychische pijn, religieuze woorden als zonde en schuld die uitdrukking geven aan het emotionele onvermogen, maar zonder hoop op herstel vanuit de ontmoeting met God.

GEBED ALS DANKBAARHEID

Het is opvallend hoeveel psalmen beginnen met de pijn en het verdriet van het leven, en eindigen in erkenning van Gods soevereiniteit en dankbaarheid voor Zijn uitredding. Gebed dat God ontmoet, richt de aandacht op wie God is en ontdekt in wie Hij is een geloofsantwoord op de levenscrisis. De conclusie is: "Er is hoop!" De houding van de confident wordt positief en toekomstgericht, uitziende naar de genade van een trouwe God. Die hoop is werkelijk therapeutisch helend.

Pastorale counseling vermijdt een klaaglied zonder "maar het zijn de gunstbewijzen des Heren dat wij niet omgekomen zijn; Groot is uw trouw" (Klaagl. 3:22-23). Een negatieve gebedsinhoud bewerkt een negatieve hersenspoeling. Gebed is smeking met dankzegging (Fil. 4:4-9).

GEBED OM HERSTEL

In pastorale counseling zoeken mensen herstel en verankeren ze hun hoop in de vele beloften van Gods Woord. In het gebed ontmoet de confident God als Bevrijder en Beantwoorder van gebed. Gods beloften van herstel zijn legio, maar het onvermogen van vele christenen om hier gepast mee om te gaan is pastoraal niet te onderschatten. Geloofsvertrouwen verklaart samen met de vrienden van Daniël dat God soeverein is en dat het niet uitmaakt of ze al dan niet uit de vurige oven worden gered (Dan. 3:16-18). Het geloofsvertrouwen staat vast, onafhankelijk van de menselijk gewenste uitredding. Hebreëen 11 maakt duidelijk: je kunt uit de oven worden gered, maar het is ook mogelijk dat je doormidden wordt gezaagd.

Afwijkingen:

Gebed is vaak uitdrukking van onvermogen. Indien de counselor niet meer weet wat te zeggen of te doen, kan "Ik zal voor u bidden" een vrome ontsnappingsclausule zijn uit zijn incompetentie.

Gebed is vaak uitdrukking van ongeloof. Indien de counselor en de confident nauwelijks geloofsvertrouwen hebben is de slotzin van het gebed: "Indien dit Uw wil is", vaak een bedekte vorm van ongeloof of datgene waarvoor werd gebeden wel zal worden verkregen. Zodoende wordt de ontgoocheling over het gebrek aan gebedsverhoring vooraf opgevangen. "Indien dit Uw wil is," is alleen dan een uitdrukking van geloofsafhankelijkheid wanneer het geloofsvertrouwen niet staat of valt met het gewenste antwoord op het gebed.

Gebed is vaak uitdrukking van eigenbelang. God en gebed tot Hem kunnen gebruikt worden als medicijn voor de pijn. God past in het plan van streven naar zelfwaarde en geluk. Een humanistisch accent in dit geluksstreven maakt van God een sinterklaas die instaat voor onmiddellijk geluk en een verhoogd gevoel van zelfwaarde. Niet de heiliging staat dan centraal. Geloof wordt gebruikt als zelfbevrediging voor de levensbehoefte van geluk en genot. Volwassen geloof is echter niet bezorgd over het eigen leven. Volwassen geloof strekt zich ten diepste niet uit naar de afwezigheid van problemen, maar naar het bestand zijn tegen de vruchteloosheid van het leven (vgl. 1 Kor. 10:13), zodat de naam van God wordt geëerd. Gebed behoort uitdrukking te zijn van Godsbelang, namelijk:

Oorspronkelijk verschenen in Tijdschrift voor Theologie en Pastorale Counseling
14de jaargang, 3de kwartaal 2004, nr 63, p 15-18
© Centrum voor Pastorale Counseling v.z.w.

U kunt dit artikel voor persoonlijk gebruik downloaden en printen in de layout waarin het zich bevindt. Kopiëren voor gebruik in eigen gemeente, bijbelstudiegroep, etc., is toegestaan. Kopieën mogen niet verkocht worden voor een bedrag dat hoger is dan de werkelijke kopiekosten. Het is niet toegestaan in de tekst wijzigingen aan te brengen of delen van de tekst afzonderlijk te publiceren. Voor overname van de tekst via een tijdschrift, nieuwsbrief, reader, cursus, website, digitale drager of enige andere publicatie is toestemming vereist. Mail: info@devriese.eu. Website: www.devriese.eu

“hoe kan ik in de persoonlijke strijd van mijn leven Christus-gelijkvormig reageren.”
Gebed zegt: “Niet meer mijn ik, maar Christus” (Gal. 2:20).

GEBED ALS GELOOFSVERKLARING

Gebed doet beroep op de beloften van God in de verwachting dat Hij antwoordt. Dit plaatst de gelovige in de geloofsspanning van erkenning van Gods almacht en vermogen om in te grijpen, en het (nog) niet verkregen hebben van de gebedsverhoring. Paulus bad dat de doorn in zijn vlees zou worden weggenomen (2 Kor. 12:17), wat niet gebeurde, maar wat niet tot een geloofscrisis leidde. Elia bad dat het zou regenen, en het gebeurde. In beide gevallen staat het geloofsvertrouwen centraal. Gebed is geen test voor God, maar een geloofsverklaring dat de gelovige zijn levensanker vindt in God alleen. Gebed plaatst de nood van de confident in een breder geloofsperspectief. Door gebed doet de confident vrijmoedig beroep op God, zonder dwingend voor te schrijven wat Hij moet doen. In het licht van Gods soevereiniteit relativeert de confident het gewicht van zijn ervaren nood.

Afwijkingen:

Gebed als test voor God. Gebed kan voorwaardelijke liefde zijn: “Ik hou van U, indien U dit voor mij doet.” De interpretatie van Gods vaderzorg wordt opgehangen aan het al dan niet verkrijgen van de gewenste gebedsverhoring.

Gebed als afgoderij. Kenmerkend voor afgoderij zijn pogingen om de godheid gunstig te stemmen. Gesneden beelden en religieuze rituelen zijn in dat kader controle verwervende voorwerpen en handelingen. De kern van het Israëlitisch-christelijk geloof is dat de gelovigen zich buigen onder het getuigenis van God en voor het aangezicht leven van Hem, die onzichtbaar is en waarover wij niet beschikken. Hij heeft de beschikking over ons. Gebed kan afgodisch functioneren indien het probeert beschikkend sturing te geven aan het handelen van God. Dan is gebed geen geloofsverklaring meer, maar een controlemethode, en dus verwerpelijk.

Gebed als obsessie met de nood. Gebed kan preoccupatie met de nood zo centraal stellen, dat God helemaal naar de achtergrond verdwijnt. Ook dat is een vorm van afgoderij. Gebedsverhoring wordt dan belangrijker dan ontmoeting met God. Gebrek aan de gewenste gebedsverhoring intensifieert dan de geloofscrisis: boosheid, ontgoocheling, vertwijfeling, verbittering.

Obsessieel gebed is het tegenovergestelde van vrijmoedig geloofsvertrouwen. Het brengt de confident verder van God vandaan. Obsessieel gebed aanvaardt niet dat alle tranen pas later van onze ogen worden afgewist en dat de gelovige hier en nu kan rekenen op voorlopige tekenen van Gods herstel (genezing als een voorschot op het verwerven van de uiteindelijke belofte van volkomen heelheid), maar niet kan ontkomen aan het zuchten in een vruchteloze schepping.

Gebed dat de nood centraal stelt is het spoor bijster en mist de kern van de zaak. Volwassen gebed strekt zich niet uit naar de gebedsverhoring, maar naar God.

Gebed als magisch geloofshandelen. Magisch denken over gebed veronderstelt dat Gods daadkracht in gang wordt gezet door de geloofskracht van de confident. Het ingrijpen van God wordt hier afhankelijk gesteld van zogenaamd geloof en gebrek aan verandering wordt geïnterpreteerd als ongelooft. In dit denken wordt niet God op de proef gesteld,

Orspronkelijk verschenen in Tijdschrift voor Theologie en Pastorale Counseling
14de jaargang, 3de kwartaal 2004, nr 63, p 15-18
© Centrum voor Pastorale Counseling v.z.w.

U kunt dit artikel voor persoonlijk gebruik downloaden en printen in de layout waarin het zich bevindt. Kopiëren voor gebruik in eigen gemeente, bijbelstudiegroep, etc., is toegestaan. Kopieën mogen niet verkocht worden voor een bedrag dat hoger is dan de werkelijke kopiekosten. Het is niet toegestaan in de tekst wijzigingen aan te brengen of delen van de tekst afzonderlijk te publiceren. Voor overname van de tekst via een tijdschrift, nieuwsbrief, reader, cursus, website, digitale drager of enige andere publicatie is toestemming vereist. Mail: info@devriese.eu. Website: www.devriese.eu

maar het geloof van de confident. Gebedsverhoring is de bevestiging van zijn godsvertrouwen. Gebrek aan gebedsverhoring is de bevestiging van zijn ongelooft. De schade die dit aanricht in de confident is desastreus: het versterkt het gevoel afgewezen te zijn door God en kerft door schuldinductie pijnlijk diep in de ziel.

Gebed als louter zingevingsmoment. Volmaaktheid en rimpelloos geluk zijn niet van deze wereld. Berusting in het onvolmaakte kan hulpverlening exclusief op het spoor zetten van een zo goed mogelijk beheersen van de problemen. Geloof is dan geen weg om verbrokenheid op te lossen, maar om ze op aanvaardbare wijze te beheersen. Geloof moet helpen om de pijn hier en nu te controleren. Het accent verschuift van genezing en herstel naar leren leven met. Gezondheid wordt gedefinieerd als aanpassing en het vermogen om te gaan met moeilijke omstandigheden. Gezondheid is het vermogen te midden van de stress en moeilijkheden van het leven in de wereld min of meer evenwichtig te leven met aandacht voor zingeving en betekenis. Alhoewel dit belangrijke levenshoudingen zijn voor de gelovige, is het een eenzijdige inperking van wat bevrijding in bijbelse zin betekent.

GEBED ALS SCHAKEL IN EEN PROCES

Gebed plaatst het leven van de confident in het grote verhaal van God: Zijn sturen van en ingrijpen in de wereldgeschiedenis en in de individuele levensgeschiedenis. Gods verhaal is nog niet af, maar ontvouwt zich. Het eindpunt moet nog komen.

Volwassen gebed scheidt dan ook niet de verwachting van een eenmalig en finaal ingrijpen van God, maar drukt geloofsvertrouwen uit in het verhaal dat God voor de confident van voor de grondlegging van de wereld regisseert (Efr. 1:3-14). Behoudens een uitzonderlijk wonder, ontstaat levensverandering door een levenslange oefening in de Godsvrucht (1 Tim. 4:8), via graduele veranderingsprocessen. Verandering is nooit finaal en plotse veranderingen zijn geen garantie voor duurzaam heil in de toekomst. Lichamelijke genezing is een tijdelijk teken van een eeuwigheid zonder ziekte die nog moet komen; het vinden van psychische rust kan u door nieuwe crisisomstandigheden zo worden afgenomen; alle tranen worden pas later gewist (Openb. 21:4); het verwaarlozen van geestelijke groei doet gestadig de vrucht van de Geest uitdoven.

Geloofsafhankelijkheid in gebed bevordert de voortgang van het heiligingsproces, maar is niet in staat de confident definitief te fixeren in een nieuw verworven betere toestand dan vroeger. Alleen de levende verbinding van de rank aan de wijnstok laat de rank verder leven (Joh. 17).

Een pastoraal gesprek raakt slechts een beperkt deel van iemands leven. Eén gesprek kan hooguit op een beperkt gebied van iemands persoonlijkheid en relaties een stukje herstel bewerken. In het kader van de gehele persoonlijkheidsontwikkeling en het complex van alle relaties, is een gesprek meestal slechts een kleine lokale ingreep, terwijl uiteindelijk verschillende en uitgebreide operaties nodig zijn. Verandering heeft tijd nodig vooraleer ze zich in iemands leven kan uitbreiden tot een min of meer stabiel geheel.

Orspronkelijk verschenen in Tijdschrift voor Theologie en Pastorale Counseling
14de jaargang, 3de kwartaal 2004, nr 63, p 15-18
© Centrum voor Pastorale Counseling v.z.w.

U kunt dit artikel voor persoonlijk gebruik downloaden en printen in de layout waarin het zich bevindt. Kopiëren voor gebruik in eigen gemeente, bijbelstudiegroep, etc., is toegestaan. Kopieën mogen niet verkocht worden voor een bedrag dat hoger is dan de werkelijke kopiekosten. Het is niet toegestaan in de tekst wijzigingen aan te brengen of delen van de tekst afzonderlijk te publiceren. Voor overname van de tekst via een tijdschrift, nieuwsbrief, reader, cursus, website, digitale drager of enige andere publicatie is toestemming vereist. Mail: info@devriese.eu. Website: www.devriese.eu

GEBED ALS GEMEENSCHAPSMOMENT

Psychotherapie was aanvankelijk individualistisch ingesteld. Het individu stond op zichzelf en moest zich naar best vermogen aanpassen aan het leven in de gemeenschap. De balans tussen individu en gemeenschap was zoek. Er was een tekort aan aandacht, onderlinge zorg, emotionele nabijheid, bemoediging, etc. Therapie was zodoende vaak gericht op het individu, met accent op het individuele geluk, niet op het welzijn van de groep waartoe men behoorde (huwelijk, collegiaal werkverband, maatschappij, enz.). Het individuele welzijn primeerde boven het collectieve. Tegenwoordig schenkt men meer aandacht aan systemen (het functioneren van groepen, gezin, huwelijk, etc.)

In de liefdesgemeenschap van de gemeente van Jezus Christus gaat het individu niet ten onder aan de verwachtingen van de gemeenschap, en lijdt de gemeenschap niet onder de belangen van het individu. Individu en gemeenschap gaan hand in hand. Het is mogelijk om het geluk, de belangen en de groei van de ander evenzeer te behartigen als de eigen belangen, zonder dat iemand schade lijdt. Wie samen deel heeft aan de goddelijke natuur, heeft ook deel aan elkaar. De gelovige vindt er zijn identiteit in Christus én in de opname in het lichaam van Christus (1 Kor. 12:12 e.v.). God zal uiteindelijk alles in allen zijn (1 Kor. 15:28).

Gezamenlijk gebed in pastorale counseling is uitdrukking van de geestelijke eenheid van confident en hulpverlener. "Waar twee of drie in Mijn naam vergaderd zijn, ..." (Mat. 18:20).

Zij zijn samen afhankelijk van God. De hulpverlener staat in het gebed model voor een volwassen geloof en houdt een spiegel voor hoe hij omgaat met onvermogen, hoop, gebrek aan inzicht, etc.

Gezamenlijk gebed is ook uitdrukking van de samenhang van het lichaam van Christus. Het is eveneens uitdrukking van liefde en bemoedigende ondersteuning. De mens is een relationeel wezen dat als individu het best tot zijn recht komt in een unieke gemeenschap met God en Gods gezin. Zo zijn God en mensen in liefde verenigd en bereikt de wet van God haar vervulling.

Pastorale counseling heeft niet alleen oog voor deze dingen in het kader van de counselingrelatie, maar bevordert ook het functioneren van het individu in de context van zijn geloofsgemeenschap en in de context van zijn getuigenis naar de wereld: actieve inzet van gaven en talenten en proclamerende confrontatie met datgene wat met God geen rekening houdt.

TOT SLOT

Gebed is in de pastorale counseling essentieel als ankerpunt van geloofsvertrouwen. Het opent de verbinding met de hemel. Het openbaart de verstrengeling, de wezenlijke eenheid van hemel en aarde, van zichtbaar en onzichtbaar, van psyche en geest.

Gebed leidt in de pastorale counseling tot de nadruk op hoe de mens als fysiek-psycho-sociaal-geestelijke eenheid functioneert, veeleer dan op een mensbeeld dat probeert te onderscheiden hoe de mens structureel (bv. lichaam-ziel-geest) in elkaar zit. Pastorale counseling ziet meer heil in een functionele antropologie, die de nadruk legt op het denken en handelen van de mens in de context van zijn relatie met zichzelf, God, de

Orspronkelijk verschenen in Tijdschrift voor Theologie en Pastorale Counseling
14de jaargang, 3de kwartaal 2004, nr 63, p 15-18
© Centrum voor Pastorale Counseling v.z.w.

U kunt dit artikel voor persoonlijk gebruik downloaden en printen in de layout waarin het zich bevindt. Kopiëren voor gebruik in eigen gemeente, bijbelstudiegroep, etc., is toegestaan. Kopieën mogen niet verkocht worden voor een bedrag dat hoger is dan de werkelijke kopiekosten. Het is niet toegestaan in de tekst wijzigingen aan te brengen of delen van de tekst afzonderlijk te publiceren. Voor overname van de tekst via een tijdschrift, nieuwsbrief, reader, cursus, website, digitale drager of enige andere publicatie is toestemming vereist. Mail: info@devriese.eu. Website: www.devriese.eu

naaste en de omgeving, dan in een poging om de mens structureel te analyseren en daardoor therapeutisch zijn psychisch welbevinden te amputeren van zijn geestelijk, lichamelijk of sociaal welbevinden.

Pastorale counseling verzet zich tegen reductionisme: het herleiden of eenzijdig interpreteren van de symptomen van de lijdende mens tot alleen maar psychische, alleen maar geestelijke of alleen maar biologische categorieën. Het geestelijke is psychisch, het psychische is geestelijk en geen van beiden kan zonder biologisch functioneren.

Dit mensbeeld kan niet anders dan leiden tot een centrale plaats van gebed in de hulpverlening.

Lezing gehouden op de studiedag van de Evangelische Hogeschool te Amersfoort op 5 maart 2004.

Oorspronkelijk verschenen in Tijdschrift voor Theologie en Pastorale Counseling
14de jaargang, 3de kwartaal 2004, nr 63, p 15-18
© Centrum voor Pastorale Counseling v.z.w.

U kunt dit artikel voor persoonlijk gebruik downloaden en printen in de layout waarin het zich bevindt. Kopiëren voor gebruik in eigen gemeente, bijbelstudiegroep, etc., is toegestaan. Kopieën mogen niet verkocht worden voor een bedrag dat hoger is dan de werkelijke kopiekosten. Het is niet toegestaan in de tekst wijzigingen aan te brengen of delen van de tekst afzonderlijk te publiceren. Voor overname van de tekst via een tijdschrift, nieuwsbrief, reader, cursus, website, digitale drager of enige andere publicatie is toestemming vereist. Mail: info@devriese.eu. Website: www.devriese.eu